

Розділ I

Літо того року видалося таким, що навіть чортові, мабуть, кортіло залізти в холодну криницю й не вилазити звідти до перших осінніх дощів.

Скрипка розрізала спекотне повітря таким диким забитим акордом, ніби музикант смикав за жили того самого чорта.

Сонце липневим полум'ям висіло над шинком, де вирувало справжнє пекло з музики, реготу й дівочого сміху. Посеред двору вже тріщали спідниці й тупотіли чоботи, а за крайнім столом під розлогою липою трійка бурсаків допивала третій глечик медовухи. Київська академія нарешті відчинила свої важкі брами, і троє бурсаків, пропивши останні мідяки з кишень, гуляли так, ніби завтра мав настати кінець світу.

Степи довкола дихали гарячим пилом, на дорогах марилися озера, а в придорожніх корчмах від вина тхнуло кислим, від людей — потом, і кожен другий уважав за необхідне пояснити світові, чому саме його життя склалося найгірше.

Хома Брут до таких людей не належав.

Він узагалі рідко скаржився на життя. Бурсак філософії, сирота без роду, племені й копійки за душею. Круглолиций, із зухвалими руськими пасмами і гарячими, вовчими очима, у яких завжди палала якась відчайдушна бісівщина. Стан мав гнучкий, жилавий, а в плечах відчувалася дика, прудка сила. Хома не мав куди поспішати. У нього не було ні батьківської хати, ні теплої запічка. Брут мав дивовижний талант знаходити задоволення там, де інші знаходили самі лише неприємності. Коли його били, він лаявся. Коли голодував, мріяв про шинок. Коли мусив учити псалми, то подумки згадував дівчат, яких бачив дорогою до семінарії.

Богослов Халява — кремезний, широкоплечий, із круглою макітрою і похмурими, запливклими оченятами. Усе його семінарійське життя зводилося до двох речей: ситно поїсти й щось потихеньку потягти. Його свитка завжди стобурчилася від захованих за халявами кавунів чи шматків сала, а шия була товста, мов у добре вгодованого бугая.

Поруч із ним сидів ритор Тиберій Горобець — високий, сухорлявий, із довгим дзьобатим носом і тонким вусом, який він щохвилини крутив вузлуватими пальцями. Тиберій любив ставити з себе вченого мудреця, носив поношений, але вичищений жупан і намагався навіть під час гулянки говорити витіювато, латиною та книжними закрутами.

Повітря ще не охолело від сонця, над шляхом здіймався такий пил, наче десь неподалік чорт молотив ціпом цілу гору сухої землі. Проте все те мало обходило веселих філософів, котрі, звільнившись на короткий час від премудростей латинської мови та суворих наук, вирішили віддати належне земним утіхам.

Подвір'я шинку було саме до цього пристосоване. Попід стіною стояли столи, на яких парувало смажене м'ясо, лежали купи хліба та красувалися глиняні глечики, повні такої горілки, що від одного її запаху, здавалося, можна було забути не тільки всі свої прикрощі, а й власне ім'я. Музики, розпалені не менше за гуляків, терзали скрипки, били в бубни й ударяли по струнах цимбалів; довкола них крутилися парубки з дівчатами, здіймаючи пил і такий

галас, що навіть собаки, які спершу гавкали на кожного прибульця, зрештою поховалися під вози.

– Впаду я, мабуть, тобі на хвоста, Тиберію, – вишкірився Хома, закидаючи ногу на ногу та підперши голову кулаком. – Погостюю в твоєї матусі дні зо два, поки не виженуть розпеченим залізом. А далі – куди очі дивляться! Світ великий, а шинок у ньому завжди знайдеться!

– Тю, облиш, на всі вакації залишайся, Бруте, – широко всміхнувся Горобець, циркаючи крізь зуби перцівкою. – Моя мати лише зрадіє додатковим рукам на городі. Аби ти тільки до сусідських дівчат крізь плетені плетінки не лазив!

Хуторські дівчата, як водиться, то танцювали, то збиралися невеличкими гуртами коло тину, де говорили про парубків. І хоч розмови ті були тихі, проте, якби чоловіки вміли слухати жіночий шепіт так само уважно, як власні вихвалання, то чимало таємниць світу відкрилося б їм і без допомоги книжок.

– Бачиш, он той, що в червоному поясі? – казала одна чорнява дівчина своїй подрузі. – Учора присягався, що задля мене хоч до Києва пішки піде.

– А сьогодні, кажуть, ледве від своєї хати до шинку доплентався.

– То, мабуть, кохання його знесило.

– Авжеж, кохання! А мені здається, що то була горілка.

І дівчата засміялися, прикриваючи роти долонями, хоча очі їхні сміялися ще дужче.

Тим часом філософи вже встигли обговорити всі найважливіші справи, які тільки могли спадати на думку молодикам їхнього віку: чи варто сьогодні пити за власний кошт, чи краще дочекатися щедрого знайомого; котра з молодниць на подвір'ї має найлагіднішу вдачу; і чи можна вважати людину справді освіченою, коли вона не здатна розпізнати добру горілку з першого ковтка.

– Ось, наприклад, – промовив Тиберій Горобець, показуючи пальцем на дівчину, що саме поправляла хустку, – ця, мабуть, має характер крутий. Бачите, як голову тримає? З такими треба бути обережним.

– Ти б краще зі своїм характером упорався, – відказав Хома, відламуючи шматок хліба. – А то ще не встигнеш до дівчини підійти, як вона сама тебе за комір візьме й відведе до батька.

Халява так зареготав, що мало не перекинув кухля.

– А ти, Хомо, либонь, уже на всіх жінках світу знаєшся?

– Та ні, – поважно відповів Брут. – Але ті, з ким знаюся, досі не скаржилися.

– То, може, нам розкажеш, яка з них найкраща?

– Та, котра не заважає чоловікові їсти, коли він голодний, і не питає, чого він мовчить, коли той не має що сказати.

– Оце так філософія! – вигукнув богослов Халява. – За такі слова тебе треба не в бурсу

повертати, а просто до монастиря відправити!

– Нехай спершу монастир спробує мене прогодувати, – відказав Хома. – Тоді й поговоримо про спасіння душі.

Знову здійнявся сміх, і троє приятелів, задоволені власною дотепністю, потягнулися до горілки.

Хома Брут був у той вечір у доброму гуморі. Він мав гарний апетит, не мав жодного обов'язку, який не можна було б відкласти до ранку, і дивився на світ із тією веселою зухвалістю, яка найчастіше зустрічається в сиріт, котрі змалку звикли покладатися тільки на себе. Життя не надто балувало його, зате й не навчило боятися дрібних невдач. Якщо хтось ображав його, Хома відповідав жартом; якщо доля підсовувала йому прикрість, він шукав шинок; а коли перед ним з'являлася гарна молодиця, то вважав за гріх не підійти до неї.

Саме в ту мить, коли ритор заходився доводити, що жінку можна пізнати за тим, як вона дивиться на парубка, Хома раптом замовк та здригнувся від передчуття, якого не вмів збагнути.

На протилежному боці подвір'я, біля старої груші, стояла молодиця. Вона неспішно поправила хустку, нахилила голову, слухаючи співрозмовницю, підняла підняла руку до волосся, відкривши тонке зап'ястя. Йому на мить здалося, що у цих простих рухах було більше принадності, ніж у всіх дівочих хитрощах, які він досі знав. Зазвичай млодиці прагнули сподобатися, сміючись голосніше, ніж того вимагав жарт, поглядаючи на парубків крадькома або, навпаки, надто відверто. Незнайомка ж навпроти, ніби й не думала про те, яке враження справляє на людей.

Саме це й не давало Хомі спокою.

Її темна спідниця, світла сорочка й чорна хустка, недбало накинута на плечі, тягнули його увагу до себе. Дівчина не мала ані коралів до пояса, ані блискучих стрічок, ані золотих дукачів, що дзвенять при кожному русі. Проте було в її поставі щось таке, чого не давали ні коштовності, ні найкраще вбрання.

Вона стояла спокійно серед загального гармидеру, наче весь той галас був справою, яка її зовсім не обходила. Подруга щось їй розповідала, раз у раз сміючись, а молодиця слухала з ледь помітною усмішкою, часом відповідаючи кількома словами. Коли повз неї пробігли танцюристи, вона відступила вбік, аби не зачепили її спідниці, і знову стала на своє місце.

Здалося б, звичайнісінька річ! Та Хома дивився на неї так, наче перед ним відчинилося вікно в зовсім інший світ.

Він поволі опустил кухоль і, забувши про розмову, почав стежити за нею.

Хома Брут відмітив, що молодиця була справді гарна, хоча краса її не відразу впадала в око. Не було в ній тієї дитячої рум'яності, яку так вихваляють старі баби, ні галасливої веселості сільських дівчат. Він потайки роздивлявся її спокійне обличчя й очі, що мали дивний вираз: вони наче й дивилися на людей, проте не поспішали відкривати їм власних думок. Уся її витончена постать дихала такою тихою впевненістю, що мимоволі хотілося дізнатися, що ж то за людина, котра може стояти серед веселого натовпу й не втрачати ні спокою, ні гідності.

Хома, який іще хвилину тому мав готову відповідь на будь-яке запитання, не знав, куди подіти очі, руки й навіть власну голову.

«От тобі й на, – подумав він. – Чи не наврочив хто?»

Він спробував повернутися до розмови.

– Тиберію, а ти, здається, казав...

Проте що саме казав Тиберій, пригадати не вдалося.

– Що я казав? – перепитав той.

– А хіба я знаю? Ти ж сам казав.

Халява підозріливо примружився.

– Чого це ти раптом став такий тихий, Хомо? Чи горілка тобі не до смаку?

– Горілка добра.

– То, може, сало?

– І сало добре.

– А що ж тоді з тобою?

– Нічого.

– Ага, – промовив Тиберій, простеживши за його поглядом. – Тепер розумію.

Богослов озирнувся слідом й побачив молодицю біля груші.

– Оце так! – вигукнув він. – Невже наш Хома нарешті зустрів жінку, перед якою не може похвалитися своїми подвигами?

– Не верзи дурниць, – буркнув Брут, не відводячи очей.

– Та я ж нічого! – засміявся Халява. – Просто дивлюся, як наш філософ утрачає всі свої науки.

Тиберій підпер підборіддя рукою і з виглядом великого знавця почав розглядати молодицю.

– Гарна, нічого не скажеш. Але щось вона надто спокійна. Такі, братцю, часом бувають небезпечні.

– Ой, ти всіх жінок вважаєш небезпечними, – кинув Хома.

– Бо маю досвід.

– Який досвід? – засміявся філософ, – Твій досвід, Тиберію, полягає в тому, що тебе тричі обікрали на ярмарку й двічі вигнали з чужого двору.

– Дивись лишень, щоб вона тебе самого не обібрала.

Хома нарешті відвернувся від груші й глянув на приятелів.

– Ви, братці, надто багато балакаєте. Й посидіти спокійно не сила.

– То йди танцюй! – вигукнув Халява, плеснувши його по плечу. – Може, хоч ноги в тебе розумніші за голову.

Хома хотів відповісти щось дошкульне, але погляд його знову ковзнув до молодиці. Вона саме всміхнулася своїй подрузі, і від тієї усмішки в нього всередині наче щось перевернулося.

Він раптом відчув, що більше не може сидіти на місці – хотілося підійти дізнатися її ім'я, почути голос, або просто змусити її поглянути на нього так само уважно, як він сам щойно дивився на неї. Та водночас якась незрозуміла нерішучість тримала його за плечі. Це було настільки незвично, що Хома майже розсердився на себе.

Невже він, той хлопак, що не раз виходив сухим із пригод, тепер сидітиме тут, наче школяр, і чекатиме, поки йому хтось підкаже, як плчати розмову? Не бувати цьому!

– Хомо, ти що, заснув чи святий дух на тебе зійшов? – поштовхнув його шапку Горобець і вона злізла йому на повіки.

Він зняв її, повільно звівся з-за столу, не зводячи погляду з Панночки.

– Хлопці, браччіки, як же гуляти хочеться! Якщо я сьогодні не торкнуся цього свята – то нащо мені взагалі та філософія й усе життя?!

Хома перехилив ногу міцної горілки, витер губи тильним боком долоні й зі сміхом, у якому чулася дика відвага, кинувся просто в центр подвір'я!

– Ану, музики, врїжте такої, щоб аж залізо розплавалося! – заричав він.

Спочатку він тільки плеснув у долоні, підхопивши мелодію. Потім стрибнув у коло танцюристів, підбив ногою пил і так завертівся, що одна молодиця від несподіванки мало не впустила хустку. За мить він уже танцював із нею, тоді відступив, уклонився іншій і знову пішов у танок, не шкодуючи ні чобіт, ні власної гідності.

Музики, побачивши завзятого танцюриста, врїзали ще запальніше. Бубон загупав, скрипка заверещала, а цимбали сипнули такою веселою, що й старі чоловіки коло столів почали підбивати ногами.

Хома танцював, мовби його підганяли всі чорти пекла. Він сміявся, вигукував жарти, крутився між дівчатами й підстрибував так високо, що Хома, дивлячись на нього здалеку, тільки похитував головою.

– Ну й понесло ж його! – сказав він.

– Не понесло, – відповів Тиберій. – То його хтось причарував.

– Авжеж, горілка причарувала!

Обидва засміялися.

А Хома, хоч і вдавав, що весь віддався танцю, добре знав, де стоїть молодиця. Він відчував її погляд, навіть коли не бачив її серед натовпу, й щоразу, коли танцюристи розступалися, шукав очима чорну хустку біля груші.

Нарешті їхні погляди зустрілися.

Хома поправив пояс, провів долонею по розкуйовдженим патлам й рушив до неї.

Й найулюбленішим своїм способом, без поклону, без дозволу й будь-яких привітань, виріс перед нею і взяв за руку.

Дівчина здригнулася. Ма мить її темні брови злетіли вгору, а в очах промайнув подив: незнайомий парубок поводить ся так, ніби вони знайомі вже добрий десяток літ.

Хлопець не мав ані найменшого сумніву у власній правоті. Його широка долоня огортала її пальці; від нього пахло сухою травою, пилом, горілкою та літньою ніччю. Він усміхнувся звичною кривуватою усмішкою, в якій було стільки безсоромної певності, що нею, мабуть, можна було б відчиняти зачинені двері.

– Ходімо, – сказав він.

Панночка глянула спершу на його руку, потім на обличчя.

– І куди ж це? – спитала вона, і голос її був тихий, але в ньому вже причаїлася лукавинка. – Чи ви, добродію, усіх панночок на танок так викрадаєте?

– Усіх не встигнути, – відказав Хома. – Та й не всі варті того, щоб за ними йти.

– Оце так! – вона ледь схилила голову. – А я, виходить, вартую?

– Хіба ви досі не здогадалися?

Вона хотіла всміхнутися зневажливо, як звикла усміхатися чоловікам, що надто швидко ставали сміливими; хотіла, либонь, кинути щось гостре, аби поставити його на місце. Та слова чомусь затрималися на язиці. Хома стояв так близько, що вона бачила маленький шрам біля його підборіддя, темні її та сонячну засмагу на вилицях. Він був не вродливий тією гладенькою, ляльковою вродою, яку так люблять вихвалити панночки на балах, навпроти – міцний, живий, трохи розбишацький, із широкими плечима, розстебнутим коміром льняної сорочки під світкою й патлатими пасмами.

І дивився він на неї не так, як дивилися інші: без страху й без благань в очах. Не намагався вгадати, чого вона хоче, аби негайно те її і запропонувати. Філософ просто вирішив, що хоче танцювати з нею, і тепер, здавалося, чекав лише, коли весь світ нарешті погодиться з цим його наміром.

– Ви завжди такий самовпевнений? – запитала панночка.

– Ні, – сказав Хома. – Інколи я ще гірший.

Тут вона таки засміялася, коротко, несподівано для самої себе. І той дзвінкий сміх, тихий та справжній, наче щось розбудив у її обличчі: воно перестало бути незворушним, очі потеплішали, а на щоках проступив ледь помітний рум'янець.

Вона опустила погляд на їхні з'єднані руки.

– А може я не вмію танцювати.

– То є невелика наука, повторюйте як усі.

– А якщо ноги вам відтопчу?

– Переживу.

– А якщо просто зараз втечу? – лукаво посміхнулася, знущаючись над його терпінням.

Хома нахилився трохи ближче, і дівчина, сама того не бажаючи, завмерла. Їй раптом стало надто тепло під чорною хусткою; вона відчула його близькість так виразно, наче між ними не було повітря, а лише тонка, натягнута струна.

– Тоді, панночко, – мовив він, – мені доведеться вас наздоганяти.

– Я бігаю швидко.

– А я впертий.

– Це помітно.

– Перевіримо, котрий із нас має рацію?

Він припідняв її руку, ніби запрошуючи, і чекав із тією усмішкою, яка, мабуть, не раз допомагала йому виходити сухим із води навіть тоді, коли розумні люди давно вже тікали на берег.

Та вона лише поправила чорну хустку на плечі й хитро примружилася.

– Гарзд, добродію. Але якщо ви виявитеся кепським танцюристом, я розповім про це всьому селу.

Скрипка саме виводила таку жвавеньку мелодію, що ноги самі просилися в танок. Хома обернувся до незнайомки, узяв її за другу руку й пустився танцювати – легко, завзято, з тією невимушеністю, яка буває тільки в людей, що ніколи не сумнівалися, чи мають право радіти життю.

Панночка спершу ступала обережно, зберігаючи свою звичну поставу, але невдовзі мусила піддатися ритмові. Хома вів її сміливо, часом надто близько притягаючи до себе на поворотах; вона щоразу знімала на нього очі з удаваним докором, та пальців не забирала. А коли його рука лягла їй на талію, поверх темної тканини спідниці, панночка збилася з кроку.

– Що таке? – спитав він, лукаво поглядаючи на неї. – Чи я таки мав необачність наступити на панську ніжку?

– Ні, – відповіла вона, намагаючись говорити так само спокійно, як завжди. – Просто ви, здається, забули, що я вам ще не дозволяла так зі мною поводитися.

Хома лише схилив голову, ніби обмірковував її слова з усією серйозністю філософа.

– То дозвольте.

Панночка прикусила усмішку. Їй, котра вмila одним поглядом змусити чоловіка забути власне ім'я, раптом стало важко знайти бодай одну відповідь, що не видала б її збентеження.

– Ви надто багато собі дозволяєте, Хомо Брут.

Він здивовано звів брови.

– Ви знаєте, як мене звати? Я ж нетутешній. Стежили за мною?

– Не лестіть собі.

– Пізно, ясочко. Я вже почав.

Вона відвернула обличчя, начебто аби не зустрічатися з його поглядом, та усмішка все одно зрадила її. І Хома, помітивши це, засміявся так весело й щиро, що вона знову подивилася на нього – вже без тієї холодної обережності, за якою звикла ховатися.

Хома Брут, який, як відомо, танцював не стільки ногами, скільки всім своїм єством, нарешті сповільнив крок і зупинився, переводячи подих. На його чолі виступили дрібні краплини поту, сорочка вибилася з-під пояса, а скуйовджені пасма, і без того не надто слухняні, тепер остаточно вирішили, що жодна гребінка в світі не має над ними влади.

– Ну, ясна дівчино, – сказав він, трохи схилившись до своєї супутниці, – коли ми ще бодай один танець витримаємо, то завтра нас обох доведеться збирати по подвір'ю.

– Вас, може, й доведеться, – відповіла вона, поправляючи хустку на плечах. Щоби її ще не зовсім втратили рум'янець, а темні смужечки волосся біля скронь прилипли до шкіри від спеки. – Я ж не звикла так бездумно розтрачати сили.

Хома приклав руку до грудей.

– Оце мені пощастило! Красива, розумна, та ще й ощадлива. Залишилося тільки довідатися, чи вмієте ви варити борщ, і я, здається, знайшов собі дружину.

Панночка так виразно глянула на нього, що будь-який інший парубок, мабуть, відступив би на три кроки. Але Хома лише засміявся.

– Не лякайтеся, – додав він. – Я жартую.

– Як вчасно, – промовила вона солоденько. – А я вже почала міркувати, чи не покликати на допомогу.

– І кого ж? Священника? Чи, може, коваля, щоб той відбив мене від вас?

– Ні, – в кутиках її губ з'явилася лукава усмішка. – Досить було б покликати вашу совість. Вона, певно, давно вас шукає.

Вона засміялася, і Хома, задоволений тим, що знову змусив її сміятися, запропонував пройти до лавки під грушею. Панночка на мить затримала на ньому погляд, наче зважувала, чи не приховується в цьому запрошенні якась хитрість. Та, зрештою, сама подала йому руку.

Він повів її стежкою між кущами, обережно відгортаючи гілки, щоб вони не зачепили її темної спідниці. Коли вони сіли на лавку, музика відразу стала тихішою, ніби хтось наклав шинок великою долонею. Крізь листя пробивалося жовте світло каганців; десь за тином хтось сперечався про ціну коня, а з темряви садка пахло землею, стиглими яблуками й різноманітним цвіттям.

Хома витягнув ноги, сперся ліктями об коліна й глибоко зітхнув.

– От тепер можна й жити, – сказав він. – А то там таке коїться, що й грішникові не дадуть спокійно погрішити.

– Ви, здається, маєте чималий досвід у цій справі.

– Панночко, я філософ. Мені належить мати досвід у всьому.

Вона засміялася тихо, уже без колишньої стриманості, й повернулася до нього. У сутінках її обличчя видавалося м'якшим; зникла та неприступна холодність, яка здалеку робила її схожою на портрет якоїсь давньої шляхтянки. Тепер вона була просто молодичкою, втомленою від танців, із теплими щоками та блиском у бурштинових очах.

– І про що ж ви знаєте найкраще, пане філософе?

Хома повернув голову й глянув на неї так серйозно, що вона мимоволі приготувалася почути якусь мудрість.

– Про те, що голодному чоловікові не варто читати лекцій про стриманість, а закоханому – про розум.

Панночка повільно підняла брови.

– Ви вже закохані?

– Не слід поспішати з висновками. Я ж іще не знаю, чи ви добра господиня.

– А я не знаю, чи ви здатні хоча б одну хвилину не говорити про шлюб.

– Здатний, – запевнив Хома. – Але тоді доведеться говорити про щось іще небезпечніше.

– Наприклад?

Він нахилився до неї, знизивши голос до змовницького шепоту:

– Наприклад, про те, що після такого танцю в мене болять ноги, а після вашої усмішки – зовсім інше місце, про яке порядним людям краще не розпитувати.

Панночка широко розплющила очі, та обурення, якого він, очевидно, чекав, так і не з'явилося. Натомість вона прикрила губи пальцями, стримуючи сміх, і подивилася на нього з удаваною суворістю.

– Ой, який же ви безсоромний!

– А ви сподівалися знайти на вечорницях святого?

– Принаймні сподівалася, що чоловік, перш ніж казати таке молодій панночці, бодай трохи подумає.

– Я подумав, – заперечив Хома. – Саме тому й сказав тихіше.

Вона похитала головою, а усмішка знову видала її з головою.

– З вами небезпечно розмовляти, хлопче.

– То не розмовляйте. Просто сидіть коло мене й дивіться на місяць. Він, запевняю вас, куди

пристойніший співрозмовник.

– А якщо я скажу, що мені вже час йти?

Хома випростався.

– Тоді я проведу вас назад.

Ця відповідь, проста й несподівана, змусила на мить замовкнути. Вона, здається, приготувалася до умовлянь, жартів або хитрої спроби затримати її. Натомість Хома лише всміхнувся, ніби її бажання було для нього цілком природною річчю.

– Хоча, – додав він, – шкода. Я саме збирався запитати, чи завжди ви така загадкова, чи це лише для мене старається.

– А хіба ви не чули? – відповіла вона, повернувши собі грайливий тон. – Пристойній дівчині не годиться довго залишатися наодинці з чоловіком. Особливо з таким, що не має ані сорому, ані совісті.

– Значить, ви вважаєте мене небезпечним?

– А ви завжди ставите стільки питань?

– Лише тоді, коли зустрічаю божих людей, яких не можу відразу розгадати.

– І ви часто таких зустрічаєте?

– Ні. Зазвичай люди самі все про себе розповідають. Один вихваляється кіньми, другий грошима, а третій – тим, скільки горілки випив і скількох дівчат поцілував. А ви сидите тут, дивитеся на мене так, ніби знаєте всі мої гріхи наперед, і при цьому не кажете про себе майже нічого.

Панночка повільно повернула обличчя до нього. На мить її очі стали напрочуд уважними, майже нерухомими. Вона звикла, що чоловіки бачать у ній красу, загадку або спокусу, залежно від того, чого їм бракувало в житті. Але цей розпатланий філософ, який хвилину тому жартував про власну совість і непристойні бажання, раптом подивився на неї так, ніби хотів розгледіти не лише її очі, а й те, що ховалося за ними.

– А якщо я й справді не така, як вам здається? – тихо спитала вона.

– То розкажіть мені, яка ви насправді.

Вона опустила очі на свої руки. На тонких пальцях блиснуло срібне кільце, а край вишитого рукава ледь ворухнувся від нічного вітерцю.

– Не боїтеся розчаруватися?

– Я сирота, панночко. Мене життя навчило не надто сподіватися на подарунки. Зате воно ж навчило мене цікавитися тим, що не лежить просто на долоні.

Вона поглянула на нього уважніше: на сильні руки, загрубілі від роботи й пригод, на широкий лоб, на темні брови, які в хвилини веселощів здіймалися майже по-дитячому, а тепер зійшлися від серйозної думки.

– То ви справді сирота? – запитала вона.

– Аякже. Ні батька, ні матері. Лише бурса, товариші та вічний борг за те, що я їм винен. Хоча, правду кажучи, вони й самі мені винні за всі ті побої, якими мене виховували. А ви? – спитав Хома, наче згадавши, що розмова не повинна перетворюватися на сповідь лише з його боку.

– У кожної людини є минуле, пане філософе. Та не кожне минуле годиться для розмови під грушею.

– А де ж тоді годиться? У церкві?

– Там, мабуть, вам було б корисніше мовчати.

– О, то ви ще й за мою душу турбуєтесь!

– Я турбуюся, щоб ви не втягнули в біду когось іще.

– Запізно, – сказав Хома. – Я вже втягнув вас у танець.

– І досі не розумію, як мені вистачило необачності погодитися.

Може, ви просто хотіли подивитися, чи справді я такий страшний.

– І який же висновок?

Хома трохи нахилився до неї, спираючись рукою на край лавки. Він не торкнувся її, але від близькості його голосу панночка знову відчула те саме ніякове тепло, яке виникло під час танцю.

– Що ви ще не вирішили, – сказав він.

Вона підняла на нього очі. У них знову грала лукавинка, проте за нею ховалося щось глибше, майже тривожне.

– А ви, Хомо Брутусе, надто швидко вирішуєте за інших.

– Лише за тих, кого дуже хочеться пізнати.

– Хомо! Та де тебе нечиста сила носить?! – долинуло з-за бузкового куща.

– Хомо Брутусе! – озвався слідом Халява. – Коли вже провалився крізь землю, то хоч озвися, щоб ми знали, куди нести свічку й читати молитви!

Панночка стрепенулася й повернула голову до алеї. Її усмішка зникла, вона підвелася, а рука мимоволі поправила чорну хустку на плечах.

– Ваші друзі? Не годиться молодій пані сидіти на самоті з чоловіком, надто коли його вже розшукує пів села.

– То ви вже йдете, панночко?

– Так.

– А чи побачу я вас знову?

– Ви надто легко просите про речі, які не завжди можна обіцяти.

– То не обіцяйте. Просто скажіть, де мені вас чекати.

Панночка трохи помовчала, розглядаючи його так уважно, ніби намагалася збагнути, що за дивний чоловік опинився перед нею: такий безсоромно сміливий, такий легковажний і водночас такий щирий у своїх бажаннях. Ступила крок до нього і на вспиньки шепнула йому на вухо:

– Завтра, після полудня. Біля старої груші за ставком.

Хома аж випростався.

– Завтра? Панночко, та ви щойно врятували мене від найгіршої ночі в моєму житті!

– Не запізнюйтеся. І не розпитуйте про мене в селі.

– А як же мені називати вас?

– Панночкою.

Вона лише всміхнулася й рушила стежкою. Темна спідниця майнула між кущами, чорна хустка злилася з тінями, і невдовзі від неї залишився самий шелест листя.

Хома ще дивився їй услід, коли з-за груші нарешті вискочили його приятелі.

– А ось і наш пропащий філософ! – вигукнув Тиберій Горобець. – Ми вже думали, тебе цигани викрали!

– Цигани не такі дурні, щоб викрадати філософа без грошей, – озвався Халява. – А от відьми, кажуть, полюбують молодих, гарних і дурних. Ти, Хомо, підходиш одразу за всіма трьома пунктами.

– То, виходить, у тебе сьогодні жодного шансу, Халяво, – відказав Хома.

– У мене є горілка, – поважно заперечив той. – А це для багатьох жінок важливіше за красу.

Тиберій зареготав і підступив ближче до Хоми.

– А тепер розкажи-но, з ким це ти тут так довго воркував? Ми бачили, як ти сидів під грушею з такою міною, наче святий Петро особисто запросив тебе до раю.

– Із деревами, – буркнув Хома.

– Авжеж. А дерева, бува, не носять панських спідниць?

– Чи ти підглядав, Горобцю, чи хто тебе знає?

– Я? Борони Боже! Просто помітив, що ти тут сидиш, мов теля, що вперше побачило весну.

– Може, порозумнішав нарешті, – відказав Хома.

– Не богохульствуй, – серйозно сказав Халява.

– То гарна хоч? – не вгамовувався Тиберій.

Хома вже відкрив рота для чергового жарту, але перед очима раптом постали темні очі панночки й тонкі пальці, що торкалися його руки. Він на мить замовк.

– Гарна, – нарешті промовив він.

Тиберій аж свиснув.

– Оце так! Він не пожартував!

Богослов поплескав широкою долонню Хому по плечу.

– Ну, коли вже в тебе справи сердечні, то сьогодні мусиш як слід поїсти. А то прийдеш до своєї панночки з кислою пикою, і вона подумає, що ти не філософ, а скисле молоко.

– Не хвилюйся, Халяво. На твоєму тлі я завжди матиму вигляд людини освіченої.

– Оце за це я тебе й люблю, брате! — задоволено вигукнув він.

Друзі рушили назад до шинку, продовжуючи сперечатися, чи не причарувала панночка їхнього товариша. І хоча Хома Брут не звик довго замислюватися над жіночими очима, цього вечора він уперше зрозумів, що спокою йому не буде. Молодість, як відомо, має одну велику ваду: вона вважає, що всяка небезпека існує лише для того, аби її спробувати.